

Landhuis Verwolde opnieuw geschilderd

EEN TERECHTE BESLISSING?

Enige tijd geleden ontving Heemschut van de Heer Crommelin uit Laren (Gld) de volgende open brief aan de Stichting Vrienden der Gelderse Kastelen te Arnhem:

VERWOLDE DOOR DE VERFKWAST VERKNOEID

Zeer geacht bestuur,

Onder dagtekening van 5 juli 1983 schreef ik u een brief om mijn afschuw en verdriet te doen blijken over het schilderen van de natuursteen-elementen in de voorgevel van het huis Verwolde te Laren Gld.

Bij brief van 29 september d.a.v. gaf u een reactie, eindigende met de zin: 'Wellicht, dat

bij u na een periode van gewenning toch enige waardering zal ontstaan voor het hernieuwde uiterlijk van het huis.' Uw reactie kon mij niettegenstaande de bijgevoegde kunsthistorische beschouwingen van uw directeur in genedele overtuigen, maar ik gunde u en mijzelf een periode van 'gewen-

ning' alvorens te antwoorden. Helaas moet ik u thans laten weten dat ook na een jaar geen enkele waardering in mij is wakker geroepen voor het 'hernieuwde' uiterlijk van het huis, dat in tegendeel mijn weerzin nog is toegenomen, zozeer, dat ik mij gedrongen voel mijn kritiek onverkort te herhalen, maar thans in het openbaar door middel van deze open brief in 'Heemschut'.

Verhalende over het huis Warmelo te Diepenheim schreef Craandijk in zijn 'Wandelingen door Nederland':

'... ,o wee! het middenstuk van den voorgevel is een slagtoffer geworden van den oppergod onzer tegenwoordige architecten, die alles met hun eentonigen portlandsche cement besmeren, om het mooi te maken.'

In welke nog krassere bewoordingen zou Craandijk zich hebben geuit, ware hij geconfronteerd met de oppergod *onzer* tegenwoordige restauratie-architecten, hun manie om alle natuursteen met verf te besmeren?

Immers voor het besmeren van baksteengevels met cement in de 19de eeuw waren ter verontschuldiging tenminste nog logische argumenten aan te voeren, zoals in sommige gevallen het weren van vochtbezwaren of in andere de wens tot imitatie van natuursteen. Dan werden in de cement schijn-voegen aangebracht en werd deze zodanig behandeld en beschilderd, dat de illusie werd gewekt met een rijke natuursteen-gevel te doen te hebben. Zoals men veel eerder al in interieurs met kunstig schilderwerk hout de schijn van marmer gaf. Hier is sprake van het mooier en duurder doen schijnen, dan de bouwer zich veroorloven kon. Men wilde meedoen met de rijk van natuursteen voorziene kastelen en landhuizen in het buitenland, waar dit materiaal anders dan hier voorhanden was.

Hoeveel krommer is het in het Verwoldse geval, waar van het omgekeerde sprake was. Het natuurlijk materiaal werd weggeschilderd en de schijn gewekt of we met imitatie te doen hebben! Zelfs de logica is hier zoek. De voorgevel van Verwolde werd bij de bouw in 1776 - onder architect Schonck - rijk versierd met zandsteen: het middenrisaliet met tympaan, de hoekpilasters en tussen de beneden- en bovenramen cartouches met festoenen, alsmede de fraai gevormde vensterbanken. Aldus werd het zachte rood der bakstenen gevat in de wonderschoon daarmede harmoniërende lichtgrijze - dankzij de natuursteen-structuur en de patine - levendige kleur van het zandsteen.

De gevel ademde een afstandelijke voornameheid en had een pure, betoverende charme. In die esthetisch evenwichtige staat werd het huis aan uw stichting door de familie, die het sedert de bouw bewoonde, toevertrouwd, maar het zou deze helaas niet lang behouden. De zandsteen is door uw zorg tot diep in de poriën volgesmeerd met verf in, zoals u schrijft, 'zandsteenkleur'! (Vergelijkt u eens beide bijgevoegde kleurenfoto's van vóór en na deze behandeling en constateert u hoe pijnlijk uw opvatting van zandsteenkleur afwijkt van de werkelijke tint van het natuurlijk materiaal. (Helaas kunnen

Verwolde, voordat in 1983 de natuursteen van de gevel werd geschilderd. Zonder die beschildering komt het reliëf van de natuursteenelementen, zoals festoenen, wapen en guirlandes, goed tot zijn recht.

wij de door de heer Crommelin aan ons opgestuurde kleurenfoto's in ons tijdschrift niet plaatsen. Redactie) Tot meerdere opsmuk hebt u de fraai gebeeldhouwde guirlandes in bijna wit doen schilderen. Ze lijken als eischuim drijvend in vanillevla! Als comble van kitsch hebt u de zandstenen pilaren van het toegangshek in *hardsteen*kleur doodgeverfd.

De betovering is verbroken. Die afstandelijke voornaamheid, die het huis kenmerkte, is wèg. De bekoorlijke ingetogenheid heeft plaats gemaakt voor pretentieuze onechtheid, voor pronkerigheid.

Zó zou het huis er hebben kunnen uitzien, als het in de 19de eeuw in imitatie-stijl (goed uitgevoerd, dat wèl) gebouwd ware door een bouwver, die zich geen echt materiaal veroorloven kon: in portlandcement de zandsteen-blokken nagemaakt, de festoenen in een mal gevormd en het geheel geschilderd in 'zandsteenkleur' behoudens de festoenen, die door hun witte tint de schijn moeten wekken van marmer te zijn!

Waarom hebt u deze barbaarse daad begaan? Uw verweer is, dat de zandsteen ook vroeger geveerd is geweest en u verwijst daarbij naar de begroting voor de restauratie van 1927, waarin een post was opgenomen 'alle bestaande zandsteenwerken van de buitengevels van de verflaag ontdoen' en u hebt verfristen aangetroffen. In de eerste plaats: hoe hoog was die post? en waar zaten die verfristen precies? In ieder geval is hiermee hoogstens aangetoond, dat één der opvolgende eigenaren de natuursteen geheel of gedeeltelijk deed beschilderen, maar geenszins bewezen, dat de zandsteen ook oorspronkelijk beschilderd is geweest. En wat betreft dat mogelijke tussentijdse schilderwerk: er is een periode geweest toen men eikenhout in eikehout-nerf beschilderde. Moet men - in het algemeen gesproken, uitzonderingen daargelaten - producten van wansmaken herstellen, alleen omdat ze ooit werden toegepast? Dat zou betekenen, dat als ooit een eigenaar met een excentrieke geest een later aan u toevertrouwd object pimpelpears-met-een-blauw-randje had geveerd, u uit historisch oogpunt gedwongen zou zijn die kleurkeus te herstellen? Ik wil maar zeggen, dat een te dwingend en ongenueanceerd hanteren van het historisch motief tot absurditeiten leidt.

Zó kom ik tot het zwaartepunt van mijn kritiek: Zelfs al zou u hebben kunnen bewijzen, dat de zandsteen oorspronkelijk geschilderd is geweest, DAN NOG zou er geen noodzaak zijn geweest tot deze ingreep:

De toestand waarin de gevel tot u gekomen is, was zeer fraai.

De fotografische afbeeldingen in kleur getuigen ervan en ik denk, dat niemand, die die toestand gekend heeft, dat zal betwisten. Moest die toestand teniet worden gedaan, alleen omdat u een schilfertje verf vond? Als daarin een zó dwingend historisch argument moest worden gezien, waarom was u dan niet consequent en verwijderde u niet het in 1890 toegevoegde bordes, brak u niet af de toren en het zijterras uit 1927 en maakte u niet ongedaan de in hetzelfde jaar toegepaste

verhoging van het dak onder vervanging van de leien door pannen, zoals oorspronkelijk en herstel van het dakruitertje met klok? Waarom herstelde u dan de tuinaanleg van Poortman uit 1927?!

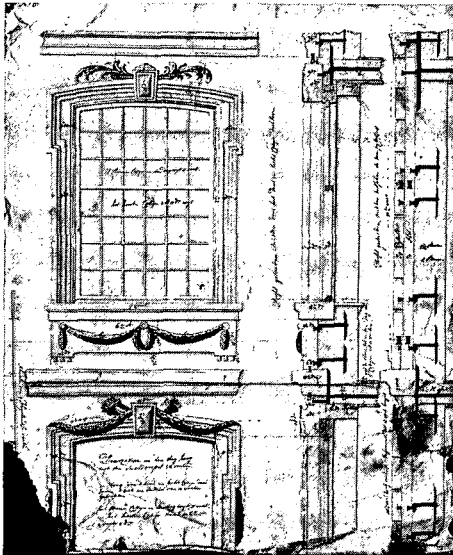
Evenzeer als u - terecht in mijn ogen - al deze ingrijpende veranderingen accepteerde en dáár het historisch (in de zin van oorspronkelijkheid) argument niet dwingend oordeelde, was er voor u alle reden geweest om de beslissing van de restauratiebouwhier van 1927, om de zandsteen te doen spreken, te respecteren. In ieder geval kunt u geen beroep doen op het historisch aspect om zo schennend te werk te gaan.

U hebt niet als argument aangevoerd de bescherming tegen luchtvervuiling. Terecht niet, want deswege was de steen te behandelen geweest zodanig, dat deze zijn zeggingskracht en schoonheid niet verloren had.

Het was een te ongenueanceerd, zonder gevoel voor de geest van het huis toegepaste en daardoor tot modieuze manie geworden inzicht van deskundigen, dat - niet gecorrigeerd door een intensieve begeleiding van het bestuur - tot deze hoogst betreurenswaardige misstap leidde: U hebt Verwolde door de verfkwest verknoeid.

Waarom schrijf ik deze bittere woorden niet-tegenstaande de grote achting, die ik koester voor het prachtige werk, dat uw stichting voor het behoud van Gelderse kastelen en landhuizen gedaan heeft en doet? Hebben deze woorden nog wel zin? Want het kwaad is geschied en zal gezien de kwaliteit van moderne verf pas na vele jaren ongedaan gemaakt worden. Om tweërlei redenen schrijf ik ze toch. Ten eerste, omdat de juridische structuur van uw organisatie - een stichting - mij geen forum als de algemene ledenvergadering van een vereniging biedt om mijn kritiek te uiten, maar vooral, omdat ik door deze weg te bewandelen hoop aanle-

Ontwerptekening voor de middenrisaliet van Verwolde van de architect W. Schonck. Opvallend is de gelijkenis tussen deze tekening en de gevel vóór 1983 als men let op de diepte van het reliëf, in de tekening door de schaduwen gesuggereerd.

ding te geven tot een openbare discussie, ertoe leidende, dat andere gebouwen voor zulk een mishandeling behoed worden. Er is al te véél schade aangericht.

Hoogachtend
S. Crommelin

REACTIE:

De Stichting Vrienden der Gelderse Kastelen antwoordde in de persoon van Jhr. Dr. C. C. G. Quarles van Ufford op deze brief en verzocht de Bond Heemschut een door de stichting opgesteld rapport ten aanzien van de beschildering van Verwolde als weerwoord op te nemen.

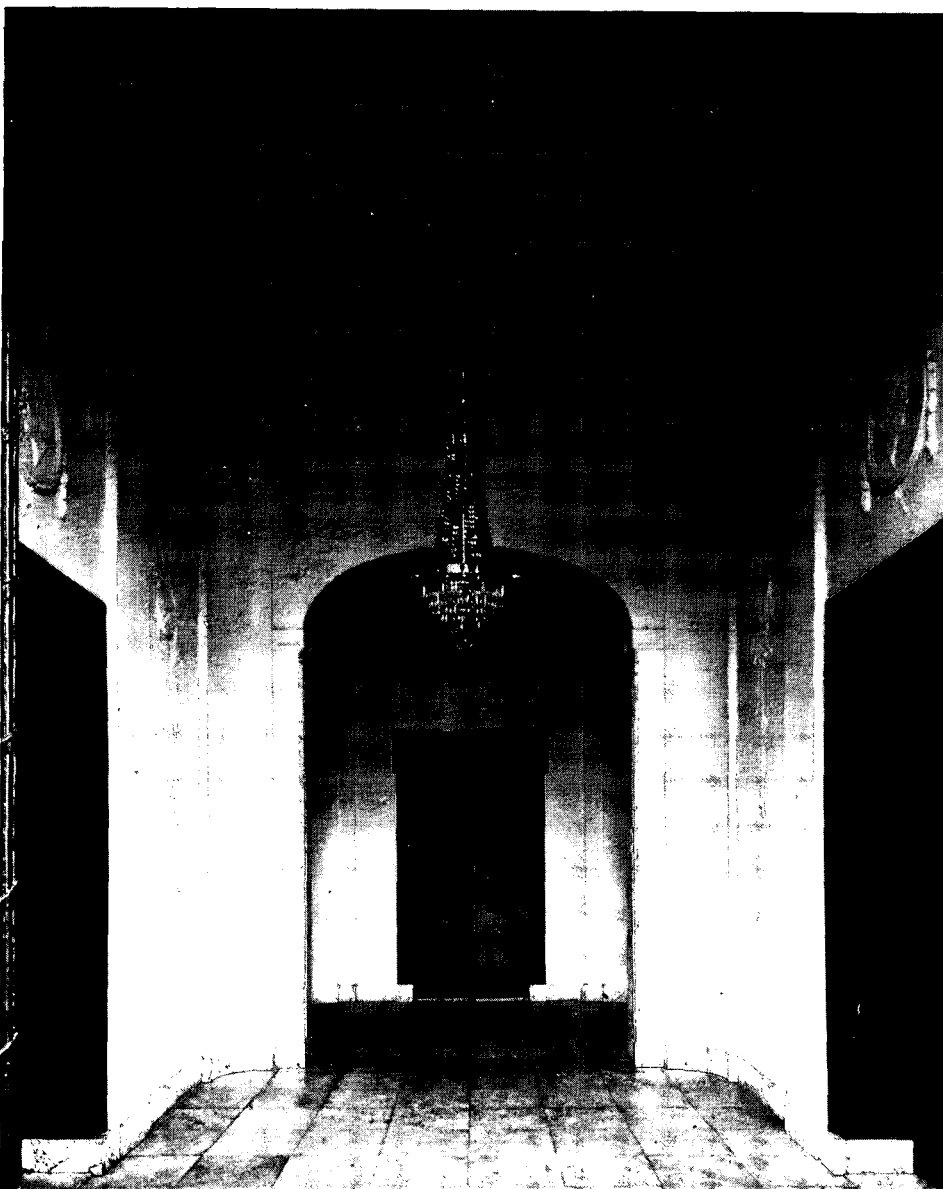
Hieronder worden de belangrijkste punten uit dit rapport genoemd.

Er was sprake van een noodzakelijk onderhoud van het buitenwerk van het huis Verwolde. Hiertoe werd onderzoek verricht naar de in het werk aanwezige oude verflagen, terwijl tevens relevante gegevens werden verzameld op het gebied van de bouwgeschiedenis en voorgaande onderhoudsbeurten.

Het bleek dat in 1927 bij een verbouwing alle in zandsteen uitgevoerde elementen van hun verflaag werden ontdaan. In 1970 werden de ramen wit geschilderd en het overige houtwerk lichtgrijs. In deze toestand werd het huis in 1977 door Baron van der Borch van Verwolde (van wie de Heer Crommelin een neef is, red.) aan de Stichting overgedragen.

Ten aanzien van de vraag welke kleurstelling bij de onderhoudsbeurt in 1983 moest worden gekozen werd door de Stichting het volgende overwogen:

- dat de omstreeks 1970 toegepaste witte kleur voor de ramen een zowel esthetisch als historisch aanvaardbaar resultaat bood.
- dat het afloggen van de zandstenen elementen in 1927 een aanmerkelijk kleurverschil heeft doen ontstaan tussen het echte en het gesimuleerde natuursteen, waardoor afbreuk werd gedaan aan de oorspronkelijk beoogde eenheid van uitvoering (gesimuleerde natuursteen: de in hout uitgevoerde kroonlijst zou in dezelfde kleur als de natuursteenelementen van de voorgevel zijn geschilderd, waardoor deze een bindend element was in het gevelontwerp)
- dat het sedert de 17de eeuw algemeen gebruikelijk was om de in zandsteen uitgevoerde sierende bouwelementen aan gevels te schilderen en dat dit ook bij Verwolde tot 1927 aantoonbaar het geval is geweest.
- dat de oorspronkelijke kleurgeving van de natuursteen op Verwolde aan de hand van de aangetroffen verfristen kon worden bepaald.
- dat er geen reden was het te ondernemen schilderwerk te baseren op de reeds lang achterhaalde restauratieopvattingen uit de 20er jaren (te weten de z.g.n. 'materiaalromantiek': het duidelijk laten zien van de gebruikte bouwmaterialen, red.).
- dat de sedert de bouwtijd nauwelijks gewijzigde architectonische vormgeving van

De vestibule van Verwolde in 1949. Een fraai voorbeeld van laat-18de eeuws stucwerk, met fijn-gedetailleerde trofeeën, cartouches en festoenen. Interieur en exterieur vormen een historische eenheid. Alle foto's: Rijksdienst Monumentenzorg

de voorgevel aan authenticiteit zou winnen wanneer de bijbehorende kleurstelling in ere zou worden hersteld.

Op grond van deze overwegingen werd besloten het natuursteen en het hiermee verband houdende houtwerk (met name de kroonlijst, red.) aan de hand van de aange troffen kleurresten opnieuw in zandsteenkleur te schilderen.

Ter accentuering van de sculpturale motieven op de natuursteen (met name de festoenen, red.) werden deze in een iets lichtere kleur uitgevoerd.

Ter afronding van het project werden de met hardsteen beklede hekkpalen, waarop eveneens sporen van de oorspronkelijke (grijze) beschildering werden aangetroffen, opnieuw in deze kleur geschilderd. Jhr. Quarles van Ufford eindigt dit rapport met de woorden: 'Het spreekt vanzelf, dat de toepassing van de oude kleurstelling voor de beschouwer, die in de afgelopen 56 jaren met de afgeloogde natuursteen vertrouwd was geraakt, in eerste instantie als vreemd wordt ervaren. Het thans bereikte resultaat zal naar de overtuiging van ondergetekende echter spoedig

tot de conclusie leiden, dat de bijzondere, in ruim 200 jaren nauwelijks gewijzigde architectonische kwaliteiten van het monument thans meer dan voorheen tot hun recht komen.'

In het onlangs verschenen onderzoek 'Kleur op historische gebouwen' (zie recensie Heemschut, nr. 7/8, 1984) menen de auteurs in de paragraaf 'het verven van natuursteen' dat het sedert de 17de eeuw wèl gebruikelijk was om natuursteen te verven, maar dat het te ver zou gaan om te concluderen dat natuursteen altijd geverfd werd. (Het Paleis op de Dam bijvoorbeeld is nooit geverfd geweest).

Daar komt nog bij dat juist in de tweede helft van de 18de eeuw, waarin Verwolde werd gebouwd, het verven van natuursteen niet vaker voorkwam dan het ongeverfd laten van deze elementen.

De belangrijkste twee vragen die men zich in de kwestie Verwolde kan stellen zijn:

- Hoe oorspronkelijk zijn de door de Stichting onderzochte 'oorspronkelijke verfres-

ten' (zowel op de gevel als op de hekkpalen)? en

- Moet men, indien men oorspronkelijke verfresten vindt, dan ook meteen besluiten om een gevel, die er prachtig uitziet, in die kleur terug te schilderen? (Dit is de vraag, die de Heer Crommelin met nadruk stelt)

Op de eerste vraag zal altijd moeilijk een antwoord te geven zijn, hoe deskundig ook het onderzoek door de Heer J. Otter te Voorst verricht, geweest is. Indien een gevel geverfd was, werd dit om de zoveel tijd opnieuw gedaan en ontstonden er vaak vele lagen verf over elkaar heen. Toen in 1927 de verf van de gevel van Verwolde werd verwijderd, hoe oud was toen de onderste verflaag?

En dan het antwoord op de tweede vraag: Zelfs al zouden de verfresten van de gevel uit de eerste bouwperiode stammen, moet dan een historisch gegroeide situatie, die op zichzelf mooi was, door een dergelijk ingrijpende 'reconstructie' teniet worden gedaan? De Heer Crommelin meent van niet en voert daarbij het argument aan dat wèl de tuinaanleg van Poortman uit 1927 (dus niet de oorspronkelijke tuinaanleg) werd hersteld en bovendien de 'aangegroeide' bouwsels, zoals de toren, niet werden verwijderd; met andere woorden: door het terugbrengen van een oude kleur op de gevels is er allerminst een oorspronkelijk geheel ontstaan.

Tot ongenoegen van de Stichting Vrienden der Gelderse Kastelen is in 1927 de verf van het natuursteen verwijderd, evenals dat het geval was met vele andere gebouwen in die tijd. De huidige opvatting om zoveel mogelijk kleur op oude gebouwen terug te brengen (en dan spreken we nog niet van de vele kleurrijke recente gebouwen) zal misschien in de toekomst ook met andere ogen bekeken worden. Het is niet de bedoeling geweest van de auteurs van 'kleur op historische gebouwen', dat nu ook ieder 'schilfertje verf' (zoals de Heer Crommelin schrijft) aanleiding moet zijn om een gebouw weer in die kleur te schilderen.

Voor Verwolde is de discussie hierover jammer genoeg te laat gekomen. De vrees van de Heer Crommelin dat de kwaliteit van de verf wel erg degelijk zal zijn wordt door het rapport van de Stichting bevestigd: 'Als verfsort werd gekozen voor Lucitegevelverf, een betrekkelijk nieuw produkt met als bijzondere kenmerken een hoge waterdampdoorlatendheid en elasticiteit, hetgeen naar verwachting de houdbaarheid ten goede zal komen'.

J.K.A.-R.